

Бібліографічні посилання

1. Аристотель. Сочинения в четырёх томах. Т.1 / Аристотель; ред. В. Ф. Асмус. – М.: «Мысль», 1976. – 550 с.
2. Бхагавадгита. Книга о Бхишме / Бхагавадгита; пер. Б. Л. Смирнова. – СПб., 1994. – С.91-92.
3. Гегель Г. В. Ф. Філософія права / Г. В. Ф. Гегель. – М., 1990. – С.227–352.
4. Кант И. Критика практического разума / И. Кант. – СПб., 1995. – С.354–356.
5. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього світу / О. П. Крижанівський. – К., 2000. – С. 417-419, С.420-421.
6. Платон. Сочинения в трёх томах. Т.1, Т.2, Т.3(1) / Платон – М., «Мысль», 1968. – с. 623.
7. Попов М. Творча спадщина Ібн Сіні та сучасність / М. Попов // Кол.монографія – К.: «Асканія», 2009. – с. 376.
8. Рассел Б. Історія західної філософії / Б. Рассел – К.: Основи, 1995. – 759 с.
9. Філософія політики. Хрестоматія в 4-х т. – К., 2003. – Т.1. – С. 25–26.

Романюк О. В. Гуманитарное образование периода протозапа в эпонимах.

Исследовано ключевые эпонимы периода протозапа развития гуманитарного образования человека, что дало возможность анализировать индивидуально-авторскую деятельность, которая составляет фундамент науки и образования, в том числе гуманитарного.

Ключевые слова: человек, эпонимы, гуманитарное образование

Romanuk O. Humanitarian education period for its separation of education in general, the eponymous.

Investigated eponym key period before the separation of liberal education a person with education in general, making it possible to analyze individual author's innovation, which is the foundation of science and education, including humanitarian.

Keywords: man, eponym, proper names, protoetap, humanities

References

- Aristotel', 1976, *Sochinenija v 4 tomah*. [Works: edition in four volumes], V.1, Mysl' publ, Moskov.
- Bhagavadgita, 1994, *Kniga o Bhishme* [Book of Bhishma], St Petersburg.
- Gegel', GVF 1990, *Filosofija prava* [Philosophy of Law], Moskov.
- Kant, I 1995, *Kritika prakticheskogo razuma* [Critique of practical mind], SPb.
- Krizhaniv'skij, OP 2000, *Istorija Starodavn'ogo svitu* [History of ancient world], Kyiv K.
- Platon, 1968, *Sochinenija v trjoh tomah* [Works in 3 vol.], V.1, V.2, V.3(1), Mysl' publ, Moskov.
- Popov, M 2009, *Tvorcha spadshhina Ibn Sini ta suchasnist'*, *Kol.monografija* [Ibn Sina's creative heritage and modernity], Askanija publ, Kyiv.
- Rassel, B 1995, *Istorija zahidnoi filosofii* [History of Western Philosophy], Osнови publ, Kyiv.
- Filosofija politiki* [Political Philosophy], Hrestomatija v 4-h t. 2003, V.1, Kyiv.

Надійшла до редколегії 15.05.2013 р.

УДК 316.733.

Л. В. Осадча

Інститут філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПРИВАТНІСТЬ І ПУБЛІЧНІСТЬ ЯК ДВА РЕГІСТРИ ЛЮДСЬКОЇ КОЛЕКТИВНОСТІ

Природа соціальності отримала інтерпретацію в соціологічній, філософській, психологічній науках. Однак колективність не пояснюється лише згуртованістю, тобто фактом перебування разом. До можливих інтерпретацій варто додати чинники тривалості стосунків, комунікативне пов'язування людей.

Ключові слова: колектив, приватність, публічність, життєсвіт.

Дослідження такого явища, як соціальна комунікація, є наслідком сучасного стану знання, науки й соціального життя, що центруються на інформаційному обміні. Його аналіз перебуває на порядку денному з огляду на зростаючу динаміку соціальних процесів й глобальний характер тих викликів, які долаються лише спільними зусиллями. Тому питання про природу соціальності не втрачає своєї актуальності, адже за новими формами людських взаємодій стоїть все та ж непроминуша потреба віднайдення й реалізації індивідом себе як людини саме завдяки іншому, через іншого й, зрештою, для іншого.

З'ясування місця й ролі соціальної комунікації в творенні сьогоденних способів пояснення, а отже й розуміння реальності та тих перспектив і загроз, які вони відкривають перед людством, викликає потребу розглянути основні теоретичні напрямки тлумачення явища людської соціальності.

Ю. Габермас та К.-О. Апель є розробниками критичної теорії суспільства, яка базується на понятті комунікативно-раціональної дії й має філософсько-етичний підтекст. Їх концепція є наслідком лінгвістичного повороту в науці, оскільки вони виходять з того ключового постулату, що слово, промовляння, комунікування – це різновид дії. У взаємній кореляції дій твориться інтерсуб'єктивний життєвий світ. Отож, соціальна реальність, що зводиться до мовленнєвих практик, тобто дискурсів, є наслідком спільних

зусиль, які передбачають взаємокоординацію через порозуміння. Останнє, за логікою авторів, базується на остаточності обґрунтування.

Становище людини є двояким: вона самостійна в силу індивідуальної відповідальності й колективно детермінована, бо перебуває в історичному контексті своєї спільноти. Хоча це питання отримало інтерпретацію в межах основних соціально-філософських напрямків: теорії соціального реалізму, історичного матеріалізму, теорії раціоналізації, формальної соціології, символічного інтеракціонізму, – варто врахувати також деякі антропологічні аспекти питання сутності людської соціальності.

Людина провадить своє життя комунікуючи. Її установки, прагнення, цілі мають словесне закріплення й вираження. Тому й соціальність, тобто стійка, толерантна, солідарна колективність, виявляється феноменом словесного пов'язування людей. Що ж до інституційного прояву цього явища, то його теж можна переінтерпретувати через «каналізування» словесного обміну, через способи ієрархічного упорядкування мовленнєвого прояву людської колективності.

Феномен колективності, що характеризує людську спільноту на відміну від тваринної зграї, має не інстинктивне закріплення, а функціонує як творче відтворення власної згуртованості. Зв'язки, які поєднують індивідів в межах одного соціального простору, не формуються раз і назавжди. Їх підтримання

вимагає сукупного вольового зусилля, спільного визнання певного роду впорядкованості відносин та індивідуальної ініціативності, спрямованої на продовження спільної життєздатності.

Соціальність – одночасно турбота і про якість власного існування, і про результативність колективних зусиль, спрямованих на витворення й підтримку спільного життєвіття. Це діалектичний процес, де колективне й індивідуальне не взаємозаперечні полюси, а взаємодоповнюючі. Соціальність нищиться за умов, коли одинці експлуатують колективність заради облаштування свого індивідуального існування. Разом з тим, аутентичність людської згуртованості вихолощується там, де індивідуальність губиться, нівелюється, знецінюється на фоні колективних амбіцій та цілей. Тоді згуртованість механізується, зводячи індивідуальність до моменту в тягlostі родового життя.

Тому соціальність як явище суто людиновимірне потребує урахування обох факторів – індивідуальної самості та групової включеності.

Колективний вимір соціальності базується на зрозумілості спільного життєвого простору. Причиною, чому індивіди гуртуються, збираються разом, є не лише здатність у такий спосіб забезпечувати фізичний бік свого існування.

Людина потребує іншого для власного самозасвідчення, для прояву своєї екзистенції. Вона не просто прагне жити, а наповнювати власне життя певною аксіологічною якістю. Завдяки оточенню, індивід окреслює межі своєї ідентичності й власних можливостей. Наодинці він реалізує проєкт власної тварності, біологічності. У товаристві – осягає життєву значеннєвість. Тому людина є істотою товариською, мовлячою, діалогічною. Повноцінним її життєвим середовищем виступає словесне, знакове, символічне, колективно витворюване смислове поле.

Завдяки здатності «свідомісно» опрацювати світ, індивід ніколи не може бути до нього байдужим, не може жити лише завдяки собі, в собі, собою. Його свідомість завжди предметна. Крім того, вона не є просто фіксуєчою, кожен з її об'єктів позначений певного роду значеннєвістю: чи то прагматичною, чи сакральнo-символічною. Таким чином, предметність свідомості ранжується ієрархічно. Однак, ця властивість градувати світ, свідомісно його упорядковувати, що в педагогіці ще називають пізнавальним інтересом, ніяким чином не пояснюється через саму відображану предметність. То якого ж походження критерії такого ранжування? Їх породжує, зберігає й поширює людська колективність.

Остання, шляхом накопичення зразків доброго життя (архівом яких є, наприклад, міфологія народів), формулює принципи, рецепти успіху, в яких і засвідчується, що є бажаним у житті, а чого слід уникати. Так формується значеннєвість, котра витікає зі спільного, а отже, близького, зрозумілого кожному життєвого досвіду групи. Відповідно до таким чином скристалізованих зразків доброго й поганого, формулюються спонукальні або заперечні приписи провадження життя (заповіді).

Існування в групі координується загально прийнятими правилами, узасадниченими пограничною значеннєвістю, ефективною для колективу загалом і близькою, щиро сприйнятою членами групи особисто.

Соціальність, власне, й з'являється тоді, коли прагматика колективності (живемо так, бо це найлегше, найефективніше, найбезпечніше) перетворюється на

ціннісно закріплену нормативність, коли певна система значеннєвості обгрунтовується відповідністю людській природі, а не ефективністю, коли вона стає аксіологічно, а не прагматично аргументованою.

Соціальність – це несуперечність колективних життєвих установок та особистих. Разом з тим, цілковитого їх співпадіння бути не може, оскільки суспільна та приватна сфери мають різну цілеспрямованість.

Публічне життя ще від часів Аристотеля вважається полем свободи й провадження суто людського стибу життя. Одиницею виміру тут виступає не особиста участь, а доля цілого колективу. У зв'язку з тим, що пріоритетним є загальний благоустрій, а не індивідуальний, пануюча на цьому рівні пріоритетність вважається більш наближеною до належного, об'єктивного блага, а не до вигідного чи зручного – як на рівні індивідуального.

Характер блага, разом з тим, є значущим для всіх, адже, згідно Ф. Гумбольта, воно має всезагальний й однаково актуальний характер, тяжіючи над кожним в силу наділеності специфічною людською природою, небайдужою до етичних рамок власного існування. На цьому рівні, позбавленому одиначної вигоди, можливе справжнє аутентичне з'ясування. Його виконавчим суб'єктом стають інститути, покликані виконувати роль конфліктного розвантаження в колективному житті. Разом з тим, учасником проблематизації суперечностей колективного життя може бути кожен, кому дозволяє це робити власна розсудкова й мовленнєва компетенція.

Вище описана ситуація керується постулатами дискурсивної етики К.-О. Апеля. Використовуване ним поняття «консенсуально-комунікативної раціональності» передбачає, по-перше, зрілість комунікантів, тобто досвідну змогу осмислення ситуації, актуальність використовуваних аргументів і, найважливіше, повагу до співбесідників. По-друге, націленість на всезагальну згоду, тобто такі наслідки з'ясування, котрі б задовольняли всіх, а не лише учасників мовленнєвої взаємодії.

Умови ідеальної комунікації наступні:

«1. Кожний, здатний до мови та діяльності суб'єкт, може брати участь у дискурсі.

2. а) кожен може проблематизувати будь-яке твердження;

б) кожен може виступати в дискурсі з будь-яким твердженням;

в) кожен може висловлювати свої погляди, бажання, потреби.

3. Ніхто з тих, що беруть участь у дискурсі, не повинен відчувати перешкод (як внутрішніх, так і зовнішніх) у вигляді примусу, що походять від відносин панування, використовувати свої, встановлені в першому і другому пунктах, права.» «...Ідеальна мовна ситуація, таким чином, виключає систематичне перекознення, що припускає таку структуру комунікації, котра створює однакові (симетричні) умови вибору і здійснення мовленнєво-комунікативних дій для всіх учасників і тим самим виключає будь-який примус або панування в цьому процесі» (Ethics and values: the problem of justification 1997, p. 39) [4, с. 39]

Соціальність, таким чином, базується на дискурсивності, що забезпечує легітимність пануючої нормативності. Через всезагальне обговорення формується прийняття певного символічно-мовленнєвого середовища згуртованого проживання.

Однак, крім публічності (котра є повноцінною лише за умов дискурсивності), паралельно існує й приватна сфера – умови, в яких формуються індивідуальні установки, з котрих, у свою чергу, випливає сукупна соціальна нормативність.

Будь-яка публічність починається з приватності, тієї вузької шпарини, крізь яку до індивіда достукується розімкнута невичерпність світу, змикання котрого вона раз-у-раз має звершувати через свою свідомість. Оточуючі рідні виступають поведінковим зразком, через який дитина має адаптуватися до соціального режиму провадження життя.

Родинному середовищу притаманна дружність, безпосередність, які дають поштовх розвитку моральності й співчутливості. Публічність знає прагматичний розрахунок і стратегічну раціональність, яка базується на мисленнєвій схемі типу «ціль-засіб». У родині ж такого бути не може. Пануюча в ній щирість не сумісна з корисливістю. Не даремно у християнстві материнство несе в собі відбиток спокути, особливого блага, адже турбота матері про дитину є зразком найвідданішої, найпрямішої й найжертвовнішої турботи про ближнього.

Однак приватність не обмежується виключним колом кровно близьких людей. До неї належить кожен представник референтної групи, приналежність до котрої визначається сповіданням однієї й тієї ж аксіології, прийняттям циркулюючих у ній смислів.

Так, для Античності характерний чіткий розподіл життя на дві сфери, кожна з яких гарантує задоволення найголовніших життєвих проявів та потреб: приватність (домогосподарство) та публічність (обговорення суспільних справ на а-горі). Відповідно, перша підпадає під вимір праці, друга – комунікування й рівноправності.

Однак повноцінна публічність витокові закорінена в приватності, де члени родинного кола солідарні, дружні, уважні один до одного без будь-яких прагматичних підстав. Тому й спільнотність – наслідок перенесення цих трьох характеристик на окіл чужих, кровно неспоріднених індивідів.

Як зазначив А. Богачов у статті «Сократ і наше царство свободи», першою людиною, котра це зрозуміла, був Сократ, адже вибором на користь неправомочного вироку про свою страту замість втечі з в'язниці він продемонстрував, що асоціальність, самотність втікача гірша за смерть, котра розлучає з життям, але не з колективом і його темпоральною пам'яттю. «Сократ лишається чекати на страту, виказуючи цим жестом, що немає нічого вищого за життєвий сенс як конкретну повноту спілкування, досягнути тільки між своїми людьми, у рідному життєсвіті.» (Bogachov 2007, p. 231) [1, с. 231]

Для Сократа публічність глибоко споріднена з приватністю, бо характеризується тими ж чинниками ставлення до іншого: повагою, уважністю, інтелектуальною рівноправністю.

Майкл Волзер у своїй статті «Безпека і добробут», описуючи принципи розподілу благ в античному грецькому та єврейському суспільствах, зазначив з приводу останнього, що фактор приналежності до народу робить індивіда достойним загальної опіки, і в разі сирітства дитини про її освіту й соціалізацію подбає громада. Отож сфера приватності не вичерпується колом родичів. У наведеному вище прикладі референція здійснюється за ознакою етнічно-релігійною. Освічений іудей – той, котрий вміє читати Тору й брати участь

у її обговоренні, щоправда, це актуально тільки для чоловіків.

Тож як і у випадку афінянина Сократа, який у діалозі дошукувався істини, ознакою «свободності», рівноправності для іудея виступала комунікативна компетентність. «Якщо говорити про сутнісну рису людини, то це мовна компетенція, бо лише завдяки мові існує такий спосіб комунікації, як близькість: символічний розподіл енергії та блага колективі не за природним соціальним статусом (як у зграї), а за надприродним принципом солідарності та процвітання всієї людської спільноти (родини тощо)» (Bogachov 2007, p. 238) [1, с. 238]

Завдяки мовленню людська життєдіяльність визначається не лише природно-каузальним чином, але й метафорично-буттєвим, символічним. Специфічно людиновимірним, соціальним світ став тоді, коли органічна для індивідові стратегічність, завойовництво, підкорення відійшли на другий план, пропустивши вперед комунікативність, солідарність, взаємоповагу.

Стратегічну та комунікативну раціональність інтерпретують ще й як «чоловічу» та «жіночу». Їх боротьба й співіснування відбивається в гендерному впорядкуванні суспільства: «... становлення людського роду як homo sapiens починається з «фемінізації культури», яка через «фамілізацію батька» (Е. Морін) набуває універсального характеру: жіночий принцип комунікативного взаєморозуміння між моральними суб'єктами отримує перевагу над чоловічим принципом підкорення об'єкта. Це закріплюється на рівні економіки в так званій неолітичній революції, яка на противагу економіці гомінідів (полювання чоловіків) є переходом до сільського господарства. Культивація рослин є інновацією «жіночої культури» піклування на противагу чоловічому розуму оволодіння та розпорядження» (Ethics and values ... 1997, p. 15) [4, с. 15]

Середовище творчої згуртованості, а не конкурентної «на смерть» уможливилось завдяки розширенню ареалу приватності, поширенню терпимості на ті сфери, що знали лише жорстокі норми суперництва.

З-поміж різноманітності шляхів самореалізації людина обрала життя в сім'ї та колективі як найбільш задовольняючі щодо її фізичних і духовних потреб. Тому приватність і публічність не є антагоністичними поняття в екстраполяції на життєустрій людини. Це два режими її функціонування, два дистанційні реєстри залученості до згуртованості й колективу.

Сфера малого дистанційованія (родинне коло, референтна група чи «масовий кристал» Еліата Каретті) не знає рівності серед причетних. Їх сталість, непорушність, а тому й ефективність як соціального інституту забезпечується взаємозалежністю кожного. Приватність заснована на віковій ієрархичності, на узалеженості членів групи від носія найвищого авторитету. Така ситуація несвободи робить індивіда здатним зрозуміти вагу й ціну свободи (в даному контексті – рівноправності з іншими, що проявляється в ситуації публічного контактування). Так, сімейна ієрархія зберігається на все життя. Здобутий у громадській сфері статус – мінливий, узалежнений від стану всього соціального організму. Тому закономірно, що ритми приватного й публічного життя – різні, однак пов'язані принципом взаємовиправдання. Ж.-Ж. Русо, Дж. Лок, Т. Гобс аналізують громадську сферу як «буферну» зону для запобігання втручанням й насильству над приватністю. Остання ж, у свою чергу,

за логікою організованості єврейської общинності, покликана виховати громадянина, достойного чоловічого релігійного зібрання (громадська сфера).

Сімейна приватність як надстійка людська згуртованість протягом усієї осмисленої історії захищалася від розпаду сакралізацією родинних зв'язків. Не лише авраамічні релігії звели в ранг заповіді вимогу поважати батьків. Язичництву також відомий культ предків. Римські імператори й тоталітарні вожді називали себе «батьками нації», прагнучи надати собі вагомшого статусу в очах підданих чи підкорених.

Публічність же нівелює сімейну статусність, робить індивідів рівноправними громадянами, товаришами. Громадська спільна справа здатна нівелювати нерівність батьківсько-синівського зв'язку, виділяючи з-поміж їх людських характеристик професійність, досвідченість, розсудливість, а не кровно-вікове верховенство. В ситуації розігрування публічних ролей батько й син з узалеженого типу відносин переходять в ситуацію рівноправності або й зворотної до сімейної підлеглості.

Різний масштаб інтересів, що потребують свого задоволення, вимагає від індивіда різної аудиторії для їх проголошення, по-різному компетентних співрозмовників. І на цьому рівні виникає наступна загроза соціальності, адже нормування відносин на рівні інституційному й особистісному підпадає під різні дистанційні оптимуми. При їх змішуванні втрачається можливість передбачуваності колективного життя.

Іншими словами, де немає розрізнення приватності й публічності, там процвітає корупція. Наявність інституцій виправдовується задоволенням колективно значимих потреб. Відносини, де одним із суб'єктів є представник інституції, підлягають стратегічній, прагматичній раціональності. Тут не може бути притаманної родині самообумовленості. «...справжнє викривлення комунікації відбувається там, де руйнуються межі між світом ближнього довкілля і навколишнім світом. Тоді у навколишньому світі, тобто у сфері анонімних і майже цілковито типізованих ви-зв'язків, владні інститути починають імітувати і в такий спосіб викривляють інтимні й майже не типізовані ми-зв'язки. З другого боку, сферу інтимних, приватних стосунків руйнує експансія навколишнього світу публічності... Це призводить до руйнації нормальних приватних і публічних взаємин між членами суспільства, до викривлення комунікації, до забуття етосу, або справжньої сфери приватного життя, і корупції публічності, або сфери публічних звершень людей» (Кебуладзе 2007, р. 116-117) [5, с. 116-117]

У соціумі вчинки реалізуються з метою бути зрозумілими всім, очікуваними й логічними для учасників інтеракції. У разі дистанційної підміни характеру відносин інтеракції стають не просто мало результативними, а навіть небезпечними, як такі, що завдають шкоди всьому колективу.

Соціальність як той стан суспільства, за якого індивід має змогу розкрити грані власної самості за найменшої міри обмежень, передбачає функціонування індивіда у двох площинах самопрояву – приватній та публічній. Вони взаємопов'язані логікою послідовності виникнення й поставання перед індивідом. При тому, з часом жодна з них не в змозі замінити іншу. Індивід

поперемінно існує в реєстрі кожної з них. Приватність уможливило формування повноцінного публічного актора. Публічні, гуртові справи, у свою чергу, постають для того, щоб зберегти недоторканність, безпечність й сакральну близькість сімейного кола.

Бібліографічні посилання

1. Богачов А. Сократ і наше царство свободи / А. Богачов // Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови. – Київ, 2007. – С. 230–247.
2. Волзер М. Безпека і добробут / М. Волзер // Сучасна політична філософія – К.: Основи, 1998. – 576 с.
3. Гільдебранд Д. Етика / Д. Гільдебрандт. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2002. – 445 с.
4. Етичні норми і цінності: проблема обґрунтування. – К.: Стило, 1997. – 243 с.
5. Кебуладзе В. Феноменологія публічності. Приватність, публічність, влада / В. Кебуладзе // Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови. – Київ, 2007. – С. 108–12

Осадчая Л. В. Публичность и приватность как два регистра человеческой коллективности

Природа социальности интерпретировалась социологической, философской, психологической науками. Однако коллективность не объясняется лишь сплоченностью, то есть фактом пребывания вместе. Нужно учесть также факторы длительности отношений, коммуникативные связи между людьми.

Ключевые слова: коллектив, приватность, публичность, жизненный мир

Osadcha L. Publicity and privacy as two cases of human collectivity

The nature of human sociality was explained in fields of sociology, philosophy, psychology sciences. However collectivity cant be understood just only like staying together. It should be added the length of relationships, communicative links between people.

Keywords: collectivity, privacy, publicity, life world.

References

- Bogachov, A 2007, 'Sokrat i nashe carstvo svobody' [Socrates and our realm of freedom], *Gromadjans'ke suspil'stvo v Ukraini za dobi globalizaciyi: cinnisno-normativne ta institucijne zabezpechemja jogo rozbudovi* [Civil society in Ukraine in the era of globalization: the value-normative and institutional support for its development], Kyiv.
- Etichni normi i cinnosti: problema obgruntuвання* [Norm of ethics and values: the problem of justification], 1997, Stilos publ, Kyiv.
- Gil'debrand, D 2002, *Etika* [Ethics], Vidavnictvo Ukrain'skogo Katolic'kogo Universitetu, L'viv
- Kebuladze, V 2007, 'Fenomenologija publichnosti. Privatnist', publichnist', vlada' [Phenomenology of publicity. Privacy, publicity, power], *Gromadjans'ke suspil'stvo v Ukraini za dobi globalizaciyi: cinnisno-normativne ta institucijne zabezpechemja jogo rozbudovi* [Civil society in Ukraine in the era of globalization: the value-normative and institutional support for its development], Kyiv.
- Volzer, M 1998, 'Bezpeka i dobrobut' [Safety and welfare], *Suchasna politichna filosofija* [Contemporary Political Philosophy], Osнови publ, Kyiv.

Надійшла до редколегії 14.05.2013 р.